

Проф. С. Гаєвський

Франків

„МОЙСЕЙ“

[РОЗВІДКА І ТЕКСТ ПОЕМИ]

З ДРУГОГО АВТОРИЗОВАНОГО ВИДАННЯ

1948

Українська Вільна Академія Наук

Проф. С. Гаввський

Франків «Мойсей»

(Розвідка і текст поеми)

З другого авторизованого видання

Бібліотека

diasporiana.org.ua

1948

НА ЧУЖИНІ

Президія УВАН ухвалила до друку.

I

Р О З В І Д К А *)

*) Зачитана на науковій конференції групи історії й теорії літератури УВАН 29 — 30 червня 1946 р. в пам'ять тридцятиліття смерти Івана Франка.

а) Життєва путь — підґрунтя „Мойсея“

(1856 — 1916)

З малих літ доля не шкодувала важких ударів на хрупку фізичну натуру поета Франка. З дитячих років у поетову свідомість втискається інакше відношення до молоді й інше до старечої заскорузлости та черстої зарозумілости. В дорослих літах заіснували такі взаємовідносини між поетом і „міродайним“ українським суспільством в Галичині, що такі настрої ще зміцнилися.

Друга половина XIX віку в Австрії визначається особливим розвитком словістики. У Відні катедра академіка Ягича має популярність на всю Европу. Науковці всього слов'янського світу вважають для себе завершенням своїх наукових студій тоді, як відбудуть заняття й наукові вправи в семінарі при кафедрі академіка Ягича. Такий вишкіл проходили не тільки молоді науковці слов'янських частин Австрії, а відбували відрядження до Відня й словісти сусідніх з Австрією країн.

Після закінчення університеських занять у Львові молодий Франко проходить науковий семінар при віденській кафедрі академіка Ягича й здобуває докторський ступінь, написавши солідну наукову розвідку про старовинний роман про Варлаама та Йоасафа в давньому українському письменстві, що перевищила розвідки російських учених на цю ж тему. Студентство російських університетів залюбки давало їй перевагу перед рекомендованими російськими працями.

Поруч з розвідками молодий науковець творить бездоганні й високохудожні вірші, складає твори оповідного жанру. Художньо-поетична творчість викликає ентузіазм серед молодого українського суспільства. Молодому науковцеві й талановитому поетові усміхалася приваблива майбутність. І фізично на той час укладалися обставини у Львові так, що поетові створювалися умови науково-педагогічної роботи при львівському університеті.

Вступну габілітаційну лекцію на доцента Франко зачитує у львівському університеті 1895 р. Темою своєї лекції дебютант обрав „Наймичку“ Шевченка. Не заносилося на якісь небезпечності чи невдачі. Блискуча професорська кар'єра сама собою виринала на шляху талановитого й добре приго-

тованого поета-науковця. Всі, як і сам кандидат, були певні того, що це єдиний достойний наступник на кафедрі.

Стале офіційне становище з матеріальним забезпеченням приносило широкі перспективи культурної праці на національному ґрунті. Польська урядова та культурна шляхта розцінювала це по-своєму й поставила тому потайний опір. Перед Віднем пущено байки про „соціяліста“, що два рази (1877 і 1880 р.р.) зазнавав ув'язнення.

До кафедри молодого науковця не допущено. Спричинилися до того не тільки польсько-австрійські урядові кола, а доложили брудних рук і українські впливові чинники. Сталося так, що заробляти на хліб щоденний висококваліфікованому науковцеві й поетові довелося коректорською роботою в польських редакціях, бо міродайні на той час в австрійській частині України, тобто Галичині, українські чинники знехтували поета і на роботу в своїх виданнях не прийняли: в своїх літературних творах цей „соціяліст“ наважився називати їх „ботокудами“.

Дивовижних форм набувала боротьба темпераментного поета з „сивоглавими“ його опонентами чи „ботокудами“, як він їх іменував. „Сивоглаві“ кепкували з „загонистого“ соціяліста, що визнавав тільки вишивану сорочку, а в сурдугі і не кохався, і одружений був з вихованкою київського інституту шляхетних дівчат, а не з родичкою „Сивоглавих“.

Нав'язуючи близькі взаємини з київською старою громадою, Франко в р. р. 1885 — 1886 двічі відвідує Київ, спізнає близько все те, чим живе оточення „Київської Старини“ (редакція журналу, книгарня й видавництво) і в родині одного члена громади й одружується. Цей факт не стоїть осторонь того, що сталося після 1895 р.

Коли говориться про „сивоглавих“ Франкових антагоністів, то до їх гурту мають належати тодішні „князі Церкви“. У всякому разі в поетовій свідомості така належність не викликала сумніву. Відношення зацькованого „соціяліста“ до цієї категорії людей, як представників нації, до самої смерти залишилося різко негативне. Навіть після смерти поет не хотів чути над собою молитов з уст тих, хто за життя гнав його на Голготу.

В промові на ювілейному святі 1898 р. в день 25-літнього свого ювілею Франко дякує перше всього молодь, як основу ювілейного свята, а на кінці приносить подяку й противникам. Коли молодь разом з поетом є творчим елементом у процесі життя, то противникам відводиться роля збудника, що не дає застоюватися на однім місці в процесі розвитку, а заставляє шукати нових стежок. Поет в кінці говорить:

„Щиро поважаю тих, що борються зо мною чесною зброєю“, виключаючи тим таких, що застосували і приховані та не- сумлінні способи.

Останні роки XIX століття та початок XX в. пройшли у поета під знаком конфліктів, непорозумінь і болючих понижень. Міродайне українське суспільство в Галичині того часу найбільше спричинилося до таких конфліктів та непорозумінь.

„За шмат гнилої ковбаси“, як тоді казали, те суспільство йшло на послуги „чужим богам“ і зовсім не дбало, а то й не розуміло вищих духовних інтересів свого народу. Але зовнішнього апломбу вистачало в таких „сивоглавих„ опортуністів виставляти себе провідниками народу, бути отими Датанами й Авіронами, що з природньої своєї поверховости йшли за чужими вказівками, тобто „кланялися чужим богам“, видаючи себе за справжніх проводирів народніх і навіть заявляючи монополію на провід у народі.

Зникали вищі духовні інтереси народу як незалежної нації, як культурного чинника серед таких же творців вищих духовних цінностей в час творчого піднесення в Європі. Носій вищого духа нації бачив згубність такого становища, тобто запанування примітивізму, обмежености, плебейського духу покори.

В історії записано, що професорська колегія обрала Франка доцентом на вільну, після смерти Омеляна Огоновського, катедру української літератури, але міністерство не затвердило через участь його в політичних справах. Можливо, що воно так і здійснилося в обсягу тільки офіційних перетрактатій без переходу на приватну ділянку.

В живих українських відносинах вся ця історія переросла офіційні зносини, вийшла далеко за їх межі, наповнилася дразливістю, образливістю та понизливістю. І хоч на ювілеї поет засвідчив своє лицарське ставлення до противників, жива дійсність говорить про щось інше. Існує вірці „Сивоглавому“, повний іронії на адресу міродайних опортуністів та зарозумілих обивателів. Літературно-офіційно „сивоглаві“ не відповідали, але в практичному житті їх міць сягала незвичайно далеко й глибоко. Особливо твердий ґрунт був під ногами у церковних князів.

„Сивоглаві“ „ботокуди“ мало відчували моральних ушімлень з літературної критики, а фізичні дошкулювання їх і зовсім не обходили. Не те можна сказати про Франка. Допікало його те й друге незвичайно сильно: слабкий інтелектуальний розвиток у суспільстві гнітив тільки Франка; від-

мовлення в співробітництві окошилося виключно тільки на поетові.

В початках ХХ століття гострота у взаємовідносинах між поетом і суспільством розрівнялась і притихла. Поет, критик і науковець не знизив лету, а кожну ділянку своєї праці наповнив глибоким змістом, не зважаючи зовсім на матеріальні неогоди. Молодь боготворила поетову талановитість і працездатність.

У таборі поетових противників залишилося все те, чому загалом дано назву „ботокудів“, тобто поверхова зарозумілість, примітивізм думання, обивательська обмеженість, стареча черствість, плебейський дух покори перед чужим авторитетом.

Протягом боротьби сам Франко не залишався на одному становищі, як він це й відзначає в своїй ювілейній промові. Його зворушувало до глибини душі, що за ним слідує гурт молодих освічених ентузіастів, хоч у противному таборі було майже все українське громадянство Галичини.

В ім'я єдності поет шукає компромісу, шукає примирення. В тому процесі відбувається глибокий перелом і в світогляді поета. Він з кінця ХІХ в. і на початку ХХ століття заглиблюється в проблеми про вищий суд над людиною, про суд Божий, про суд вищої моралі. В таких шуканнях поет наближається до створення поеми „Мойсей“.

б) „Мойсей“ — розкриття Франкового духу

1905 рік, як час виникнення першої російської революції, зродив у всіх національних меншостей цієї „тюрми народів“ великі надії на розкрячення й на вільне життя. Рожевими надіями пройнялися й передові представники українського народу, особливо в західній частині, що входила в склад австрійської держави.

Виникали надії на об'єднання в одне ціле всього українського народу при розпаді „тюрми народів“. Об'єднання українського народу дасть йому можливість виявити інтелектуальні сили й розвинути їх на всю широчінь відповідно до природних здібностей.

Перспективи розкрячення й розвитку інтелектуальних сил особливо сильно захоплювали Франка, що вже стідьки натерпівся від своїх доморослих „ботокудів“. „Сивоглаві“ не розуміли поета й вороже ставились до всіх його ідейно-культурних заходів, але освічена молодь розуміла поетові наміри,

відгукувалася на заклики й з ентузіазмом підтримувала їх.

В підсумках своєї 25-літньої праці Франко називає її тільки спробними досвідами: „я був тим пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку“, ... „я дбав про те, щоб відповісти потребам хвили і заспокоїти злобу дня“. Поет певен, що серед його доробку „знайдеться деякий твердий камінь“, а то „найбільше буде того труску і цементу, котрим заповнював люки і шпари“. „Було чимало помилок, ...що або мені самому, або іншим вони служили осторогою і наукою“. Таке свідчення самого поета допомагає орієнтуватися в лабіринті тих світоглядних змін, що відбувалися за той час у поетовім інтелекті.

В період творення „Мойсея“ все те, що самим поетом відноситься до „труску й цементу“, відійшло в минуле, а настав час шукань і роздумувань над вічними проблемами добра і правди. Наростання таких настроїв привело поета до створення геніяльного твору під назвою „Мойсей“, взявши для того сюжет з біблійних оповідань.

Зміст твору й його фабульні ситуації виношені були в поетовій лабораторії через якийсь значний час, бо як приступив поет до реалізації сюжету, він в нього оформився незвичайно швидко, прибравши закінчену, досконалу й виразну форму впродовж короткого часу.

Саме оформлення сталося на протязі шести місяців, почавши від січня й закінчивши в половині липня 1905 р. Короткий час, в який зродилася така досконала формою й глибока змістом образно-поетична річ, показує на сильне інтелектуальне напруження поетичного апарату творця. Творчість ішла невпинно, поглиблюючись з середини й загострюючись на кінці.

Твір складається з двох частин — прологу й поеми. Виникли ці частини не в порядку свого розташування в творі. Спочатку виникла поема, а за нею уклався й пролог. Змістом своїм пролог становить апотеозу, як результат глибокого роздумування над долею свого народу. Тому в ньому дається висновок в формі урочистого приречення, а не вступ до викладу.

У серпні того ж року твір було видруковано заходами самого автора. Такий поспіх і дбайливість розкривають перед нами особливу захопленість поета своїм твором і виключне бажання зреалізувати ті ідеї, що їх вкладено в поему.

Спостереження встановляють деякі особливості за геніяльно написаними творами. Такий твір має певну симетричність частин та пропорційність їх: в найвищому поетичному й напруженні загальна кількість одиниць твору розпадається

в крайньому й середньому відношенні („золотий поділ“). Такий поділ у крайньому й середньому відношенні розкриває найхарактернішу особливість інтелекту автора, незалежно від свідомості творця.

До свідомої частини розгортання фабули належать біблійні події; поема в цілому містить у собі філософсько-психологічний трактат у поетично-образній формі; розкрито боротьбу героя за вищі ідеали й сутичка його з представниками обивательської буденщини, що з-за „лакомства нещасного“ вклоняються „чужим богам“.

Поруч розгортання основної теми в поемі подаються й бічні проблеми, як засіб обґрунтування основної теми. Все це є свідомою частиною розгортання матеріалізму, як результат навмисної творчої праці поета.

Спiniaючись на „золотому поділі“ (поділ у крайньому й середньому відношенні) поеми й прологу, маємо на оці загострити увагу на моментах позасвідомого стану творчого інтелекту, бо вони характерні для особи поета. В тих моментах розкривається душа поета, його найглибші переживання та його безмежна відданість народові (пролог).

В „золотому поділі“ поеми, тобто в найвищому напруженні, герой поеми говорить: „Обгорнула мене самота“... (строфа 223). До виникнення поеми „Мойсей“ мотив самотності бренив у поетичних творах, але в найвищому напруженні поеми цей мотив має глибоку й усебічну обґрунтованість, розгортаючись в цілу художню градацію.

Конфлікт з народом створює зашкарубла обивательська обмеженість Датанів і Авіронів, що своєю поверховою облесливістю перед несвідомим натовпом добиваються вигнання пророка з табору. Трагедію Мойсеевого духа, а разом з тим і поетової душі на самоті художньо-образно розгорнено в XII—XIV розділах. Трагічність становища поступово поглиблюється, щоб в абсолютній нічній тиші при моргадні тільки зірок відчувся болючий відгомін лише у власній душі. То дійсна трагедія пророка і з ним поета.

Розділи підготовки, аналізу й розкриття болючості ідейної самотності належать до найглибших філософсько-психологічних трактувань у поетичній формі. В них бренив мука самого поета від тих довголітніх ворогувань між ним, як носієм вищих духовно-національних цінностей, та „сивоглавими“ „ботокудами“, репрезентованими в поемі Авіроном і Датаном.

Технічним виконанням поема й пролог різняться між собою. Тристові анапести, замкнені в чотирирядкову строфу з одною перехресною римою, надають поемі величаво-спокій-

ного вислову. Так розпочато виклад, таким розміром і закінчено поему.

Терцини з шостистопового ямбу надають прологові активної рухливості й незаперечної переконливості. Як це на початку звучить ушімливо-болючо, так в найвищому напруженні це звучить активно-переконливо. Після тяжких рефлексій поет з енергією вигукує: „О, ні! не самі сльози й зідхання тобі судились“... Після цього наступає відоме тепер всім величне приречення:

„Та прийде час, і ти огнистим видом
„Засяєш у народів вольних колі,
„Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,
„Покотиш Чорним морем гомін волі...“

Хоч пролог „сльозми злитий“, але поет підносить його Україні як „дар весільний“. На прологові лежить інша творча функція, як на поемі. Через те й моменти найвищого поетичного напруження розкривають перед нами різні боки поетового духа. В поемі розкривається гнітюча самотність. З пролога пашище урочиста переможність для української нації, що її ще до Франка ніхто не висловлював у такому надхненому піднесенні: то приречення національного пророка.

Фабудьні ситуації в поемі розкривають біблійну дійсність зі всіми фактичними подробицями. Треба багато уявності, щоб провести сяку-таку аналогію з реальною дійсністю поетових часів. Після прологу й його величного приречення та посвяти в кінці, всі біблійні ситуації набирають образно-метафоричного значення. Зрозумілим стає, що то говорить поет до своїх сучасників.

Багато висловів з поеми стають ходячими як прислів'я. Часто вислів Мойсея до жидів: „і підете в мандрівку століть з мого духа печаттю“, — подається за Франкові слова до українського народу. Ніщо не здібне так міцно цементувати єдність народню, як поетові далекосяглі та глибокодумні форми з поеми „Мойсей“.

З заведеного теоретичного визначення Франків твір заносять до категорії ліро-епічної поеми, але по суті то є філософсько-образний трактат на біблійну тему. В біблійних образах і ситуаціях, а особливо в смерті Мойсея, розгорнулися власні Франкові переживання, муки й страждання, його боротьба з оточенням, з самим собою.

В найглибших філософських розробленнях поема завершує багатогранну Франкову творчість, виявляє останній етап еволюції, що відбувалася в світогляді Франковим. У поемі „Мойсей“ він виступає романтиком, а не позитивістом; з приматом духа над матерією. Через хащі і нетрі духовних шу-

кань поет приходить до Христа без примирення тільки з „князями Церкви“, що належали до „сивоглавих“ його гнобителів

в) Франкова безрелігійність

Кожного разу, як стає питання про шанування видатного представника української культури, виникає справа безрелігійності того оборонця національної єдності та відживлювання народнього духа. Було так з Шевченком, поки аж науково доказано, що цей національний пророк не тільки в окремих висловах і вчинках виступає релігійним і глибоко віруючим, а християнізмом пройнята його тематика й навіть будова сюжету.

Відбувається те саме й з поетом Франком. Виникає певна закономірність. Звідки ж береться така закономірність? Треба зважати на ті обставини, в яких формувався Франків світогляд у молодих роках. У запалі боротьби виникали несподіванки, а в зрілі роки наступила переоцінка. Погляд самого Франка на все виникло до 1898 року наведено вище з промови на ювілейному святі. На все це поет дивиться як на „злободенне“ й скороминуще явище в його діяльності.

Приглядаючись до поетової творчості, спостерігаємо характерні особливості. В публіцистиці, віршах „на злобу дня“ програмових партійних виступах поет різко критикує попівство і релігію. „Попівські торттури“, стають поруч „тюремних царських мурів“ і „шпійонського ремесла“. Нове життя має бути „без Бога і віри основ“, бо цими високими атрибутами запаморочують простий нарід. Докладає рук і духовенство, як суспільна кляса.

В іншій ділянці наступного часу поет виявляє глибоке розуміння релігії, пишучи поеми: „Панські жарти“, „Мойсей“, „Іван Вишенський“. При виплеканні цих глибоко-ідейних творів з поетової інтуїції заговорили не „злободенні“ теми, а з глибини серця й душі виринули закладені там з дитинства релігійні світовідчужання. З Франкової душі озвалася така релігійна стихія, яку надихнула на нього рідна мати й сільська церква та біблійна лектура.

Великий німецький поет Гете сказав: „Нехай ніхто не припускає, що зможе перемогти перші враження свого юнацтва“. На Франкові ці слова здійснилися повністю. В вирі політично-громадської боротьби поета захопили спеціальні гасла. Ворожість „сивоглавих“ „ботокудів“ зродила в душі поета зневажність до духовних „князів Церкви“, як суспільної кляси в Га-

личині. Нехтування духовенства перетворилося далі в негатицію релігії.

Тракуючи цю справу, потрібно розрізнити два моменти в цьому питанні: релігію, як чисту віру в Бога, і релігію, як церковно-кастову організацію. Релігію, як віру в Бога, Франкова душа сприйняла від побожних батьків і донесла її незатертою до гробової дошки. До релігії, як церковно-кастової організації, поет ставився негативно все своє життя, бо вона спричинилася до його поневір'яння.

Поруч з тим, що виникало навкруги взаємовідносин церковного керівництва й зацькованого ним творця „Мойсея“, розкривається Франкове ставлення до конфесій взагалі; як інтелігент і до того ще й соціаліст, він мав ставитися взагалі байдуже, а в рамках якогось часу навіть вороже до релігії, як церковно-кастової організації. Цього ніхто не стане заперечувати, та й нема потреби це робити. Треба тільки розрізнити внутрішньо-релігійний і зовнішньо-церковний бік справи.

Разом з тим у поемі „Іван Вишенський“ Франко апоетизував видатного аскета й полеміста, що обстоював самобутність свого народу й чистоту предківської віри. То є свідчення, як Франко глибоко розумів значення двох конфесій в житті українського народу, поетизуючи релігійних представників давнього минулого.

Залишаючись противником кастової церковности, поет на схилі свого віку сам заявляв, що він не марксист. Драгоманів навіть закидав Франкові, що він танцює між соціалізмом і націоналізмом: служіння своєму народові стало у Франка на першому місці в добу зрілості інтелекту.

Боровся Франко проти релігії, як організації; така боротьба допомогла йому перетворити „ботокудів“ у націю. Своє справжнє ставлення до релігії в її найглибшому значенні Франко виявив у своїх поемах дозрілої творчості. До таких поем належить „Іван Вишенський“, а особливо поема „Мойсей“, де примат духовости поставлено над матеріалізмом, ідеальний світ вічного Бога окреслено з незвичайною філософсько-психологічною проникливістю, а культурне служіння своєму народові піднято на недосяжну висоту.

г) Франків дороговказ

Устами пророка Мойсея промовляє, журиться, зневіряється національний наш пророк Іван Франко. Були моменти, що дух скептицизму заволодівав петовою свідомістю. В час са-

мотности творець „Мойсея“ відігнав від себе злого духа скептицизму й примирився з Богом, темрява розвіялася, добро взяло верх над злом, матеріялістичний світогляд уступив місце ідеально чистому й високому розумінню буття.

За сумніви, навіть найменші, чекає людину кара. Тому й Франкові, „роздертому сумнівами,“ не судилося увійти з своїм народом у царство духа, побачити його господарем на відродженій і оновленій землі. Переживши тяжку скруху, поет застерігає молоде покоління:

„Хто здобуде всі скарби землі,
„І над все їх полюбить,
„Той і сам стане їхнім рабом,
„Скарби духа загубить...“

Мізерне життя провадить нарід, що не має вищої мети, не змагає до досягнення вищих ідеалів. Тому в „прологіві“ поет у гніві картає українське суспільство словами: „паралітик на роздоріжжю“, „тягло у поїздах бистроїздних“. На „сивоглавих“ „ботокудів“ поет не покладається, а вся надія у нього звернена на молодь. Вона, ця молодь, стає до бою за Батьківщину, повна твердої віри та відваги, огрітої величчю духа пророка.

„Зірвався крик, мов орел,
„Над німою юрбою,
„Покотився дуною до гір:
„До походу, до бою!“

Молодь проймається духом поета-пророка й нищить Авіронів і Датанів.

Після подолання в собі духа скептицизму й матеріялізму поет твердо показує напрям своїм юним послідовникам. Поетові вчуваються Божі слова до справжніх борців за першенство духовости.

„Хто вас хлібом накормить, той враз
„З хлібом піде до гною,
„Та хто духа накормить у вас,
„Той зілється зо мною...“

Своїх молодих послідовників поет вважає борцями за скарби духа, хоч це й не таке легке завдання:

„І підуть вони в безвість віків,
„Повні туги і жаху,
„Простувать в ході духові шлях —
„І вмирати на шляху...“

Боротьба за культурні народні цінності, за першенство

духовости має стати основою трудів молодого покоління, хоч за те й треба буде „вмирати на шляху“ осягнення таких цінностей. Це не повинно застрашувати й спиняти ентузіястів духа; вони сміло прямують вперед до мети.

Поданий тут текст поеми взято з другого авторизованого видання. Перше видання виникло заходами самого автора, а друкувалося в друкарні Наукового Товариства під зарядом Беднарського, що свої друкарсько-правописні правила та тлумачення термінів приклав до Франкової поеми.

Друге видання вийшло, як зазначає автор, з кількома тільки дрібними поправками 1912 р. Наступні видання повторюють авторизовані тексти без порівняння з оригіналом поеми. Так ця справа й залишається. Для наукового видання тексту ще не настав час за відсутністю автографу.

II

Поэма „МОЙСЕЙ“

Пролог

- Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздоріжжю,
Людським призраством, ніби струпом вкритий! 1
- 5   Твоїм будучим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізних 2
Палитиме, заснути я не можу.
- Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм, 3
Тяглом у поїздах їх бистроїздних?
- 10   Невже повік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність 4
Усякому, хто зрадою й розбоєм
- Тебе скував і заприсяг на вірність?
Невже тобі лиш не судилось діло, 5
15   Щоб виявило твоїх сил безмірність?
- Невже задармо стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю 6
Тобі офіруючи душу й тіло?
- 20   Задармо край твій весь політий кров'ю
Твоїх борців? Йому вже не пишаться 7
У красоті, свободі і здоров'ю?
- Задармо в слові твому іскряться
І сила й м'якість, дотеп і потуга, 8
І все, чим може вгору дух підняться?
- 25   Задармо в пісні твоїй лється туга
І сміх дзвінкий, і жалощі кохання, 9
Надій і втіхи світляная смуга?
- О, ні! Не самі сльози і зідхання
Тобі судились! Вірю в силу духа 10
30   І в день воскресний твого повстання.
- О, якби хвилию вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилию ту блаженну 11
Вздоровлює й огнем живущим буха!
- О, якби пісню вдать палку, вітхненну,
Що мільйони порива з собою, 12
35   Окрилює, веде на путь спасенну!
- Якби!.. Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стидом, — 13
Не нам тебе провадити до бою!
- 40   Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі, 14
Труснеш Кавказ, вперешся Бескидом,

45	Покотиш Чорним морем гомін волі І глянеш, як хазяїн домовитий, По своїй хаті і по своїм полі.	15
	Прийми ж цей спів хоч тугою повитий, Та повний віри; хоч гіркий, та вільний; Твоїй будуччині задаток слізьми злитий, Твоєму генію мій скромний дар весільний.	16
	Д. 20. липня 1905.	

У в а г а: В прологові й у поемі цифрами з лівого боку означено кількість віршів, а з правого боку — кількість строф.

П о е м а

I

- Сорок літ проблукавши Мойсей
По арабській пустині,
Наблизився з народом своїм
О межу к Палестині. 1
- 5 Тут ще піски й червоні, як ржа,
Голі скелі Моава,
Та за ними синіє Йордан
І діброви й мурава. 2
- По моавських долинах марних
Ось ізраїль кочує,
За ті голі верхи перейти
Він охоти не чує. 3
- Під подертими шатрами спить
Кочовисько ледаче,
А воли та осли їх гризуть
Осети та бодяччя. 4
- 15 Що чудовий обіцяний край,
Що смарагди й сафіри
Вже ось ось за горою блистять —
З них ніхто не йме віри. 5
- 20 Сорок літ говорив їм пророк
Так велично та гарно
Про обіцяну ту вітчину —
І все пусто та марно. 6
- 25 Сорок літ сафіровий Йордан
І долина пречудна
Їх манили й гонили, немов
Фата-моргана злудна. 7
- 30 І зневірився люд і сказав:
„Набрехали пророки!
У пустині нам жить і вмирать!
Чого ще ждять? І доки? 8
- І покинули ждять, і бажать.
І десь рвуться в простори,
35 Слать гонців і самим визирать
Поза ржавії гори. 9
- День за днем по моавських ярах,
Поки спека дімає,
40 У дрантивих наметах своїх
Весь ізраїль дримає. 10

	Лиш жінки їх прядуть та печуть В грані м'ясо козяче, А воли та осли їх гризуть Осети та бодячця;	11
45	Та дрібна дівтора по степену Дивні іграшки зводить: То воює, мурує міста, То городи городить.	12
50	І не раз напів сонні батьки Головами хитають: „Де набрались вони тих забав?“ — Самі в себе питають.	13
55	„Адже в нас не видали того, Не чували в пустині! Чи пророцькі слова перейшли В кров і душу дитині?“	14

II

60	Лиш один з-поміж цієї юрби У шатрі не дрімає І на крилах думок і журби Поза гори літає.	15
	Це Мойсей, позабутий пророк, Це дідусь слабосиллий, Що без роду, без стад і жінок Сам стоїть край могили.	16
65	Все, що мав у життю, він віддав Для одної ідеї, І горів, і яснів, і страждав, І трудився для неї.	17
70	Із неволі в Міцраїм свій люд Вирвав він, наче буря, І на волю спровадив рабів Із тіснин передмур'я.	18
75	Як душа їх душі, підіймався Він тоді многи рази До найвищих, піднебних висот І відхнення й екстази.	19
80	І на хвилях бурхливих їх душ У дні проби і міри Попадав він із ними нераз У безодню зневіри.	20
	Та тепер його голос зомлів, І погасло вітхнення, І не слухає вже його слів Молоде покоління.	21
85	Ті слова про обіцяний край Для їх слуху — це казка; М'ясо стад їх і масло і сир — Це найвища ласка.	22

90	Що з Мізраїм батьки і діди Піднялися до походу, На їх погляд це дурість і гріх І руїна народу.	23
95	Серед них Авірон і Датан Верховодять сьогодні; На пророцькі слова їх одвіт: "Наші кози голодні!"	24
100	І на поклик його у похід: „Наші коні не куті“. На обіцянки слави й побід: „Там войовники люті“.	25
105	На принади нової землі: „Нам і тут не погано...“ А на згадку про Божий наказ: „Замовчи ти, помано!“	26
110	Та коли загрозив їм пророк Новим гнівом Єгови, То йому наказав Авірон Богохульні промови.	27
115	А на зборах ізраїля синів, Честь віддавши Ваалу, Голосистий Датан перепер Ось яку ухвалу:	28
120	„Хто пророка із себе вдає І говорить без зв'язку, І обіщоє темній юрбі Божий гнів, або ласку —	29
125	„Хто до бунту посміє народ Накликати, до зміни, І манити за гори, настрить Кінцевої руїни —	30
130	„Той на пострах безумцям усім Між оцим поколінням Хай опльований буде всіма І побитий камінням“.	31
III		
125	Вечоріло. Поменшала вже Цілоденная спека; Над горою край неба палав, Мов пожежа далека.	32
130	Наче дощ золотий із небес, Полила прохолода; Починається рух у шатрах Кочового народу.	33
135	Звільна, плавно ступаючи, йдуть Кам'яними стежками Чорнобриві гебрейки бичем З глиняними збанками —	34

	Із збанками на головах ген Під скалу до криниці, А в руках їх мішки шкіряні, Щоб дойти ягниці.	35
140	Старші діти по голім степу, Наче зайчики, грають, В перегони біжать і кричать, Або з луків стріляють.	36
145	Де-де чути квиління з шатра, Або регіт дівочий; Там хтось пісню заводить сумну, Наче степ у темі ночі.	37
150	Та ось старші, батьки та діди Із наметів виходять І по горах, по голім степу Скрізь очима поводять.	38
155	Чи не видно ворожих їздців Де за жовтим туманом? Чи не котить де південний біс Пісковім гураганом?	39
160	Ні, спокій! І розмови пішли Ті звичайні, сусідські: „Щораз менше в ягниць молока, І ягнятка ось-тіцькі!	40
165	„Навіть що: для ослиць не стає Будякової паші! Доведеться кудись кочувать На пасовиська краці.	41
170	„Авірон радить край Мадіям, А Датан ще далі, А Мойсей? Той замовкне мабуть По вчорашній ухвалі“.	42
175	Автім в таборі гомін і рух, Біганина і крики; Із шатрів вибігає народ І малий і великий.	43
180	Що таке? Чи то ворог іде? Чм впає звір у тенета? Ні, Мойсей! Глянь, Мойсей вихожка Із свого намета.	44
185	Хоч літа його гнуть у каблук Із турботами в парі, То в очах його всё щось горить, Мов дві блискавки в хмарі.	45
	Хоч волосся все біле, як сніг, У старечій оздобі, То стоять ще ті горді жмутки, Як два роги на лобі.	46
	Він іде на широкий майдан, Де намет заповіта Простяга свої штири роги В штири сторони світа.	47

190 В тім наметі є скриня важка,
Вся укована з міді,
В ній Єгови накази лежать, 48
Знаки волі й побіди.

Та давно вже не входить ніхто
До намета святого, 49
195 Його жах стереже день і ніч,
Мов собака порога.

Але камінь великий лежить
Край намета до сходу;
200 З того каменя звичай велить
Промовлять до народу. 50

На той камінь зіходить Мойсей —
І жахнулися люди. 51
Та невже ж волі всіх на докір
Він пророчити буде?

205 І прийдеться розбити, розтоптати,
Як гнилу ю колоду,
Кого наші батьки і діди 52
Звали батьком народу?

Ось між чільними вже Авірон
Червоніє з досади, 53
210 А середнім щось шепче Датаң,
Лихий демон громади.

IV

„Вчора ви, небожата мої,
215 Раді радили глузу;
Це хотів я сказати вам тепер 54
Замість першого' вступу.

„Ухвалили печать наложити
На язик мій, на душу — 55
220 То ж тепер вам усім вперекір
Говорити я мушу.

„Зрозумійте й зятямте собі,
Ви, сліщів покоління, 56
Що, як зглушите душу живу,
Заговорить каміння.

225 „Вчора ви сприсяглися свій слух
Затикати на промови 57
Не мої, не тих глиняних уст,
А самого Єгови.

230 „Бережіться, а то він до вас
Заговорить по-своmu,
Заговорить страшніше сто раа, 58
Як в пустині рик, грому.

235 „А від слів його гори дрижать,
І земля подається, 59
Ваше серце, як листя в огні,
Зашкрумтить і зов'ється.

- 240 „Вчора ви прокляли всякий бунт —
І кляли його всує,
Бо напроти тих глупих проклять
Ваше серце бунтує. 60
- „Бо в те серце Єгова вложив,
Наче квас в прісне тісто,
Творчі сили — ті гнатимуть вас
У призначене місто. 61
- 245 „Вчора ви уважали спокій
Найблаженішим станом;
Та чи радився ум ваш при тім
З вашим Богом і Паном? 62
- 250 „Чи то Він для спокою призвав
З міста Ур та з Гаррана
Авраама і плем'я його
На луки Канаана? 63
- 255 „Для спокою їх потім водив
По йорданським поділлям
Семилітнім їх голодом гнав
Аж над береги Нілю? 64
- 260 „Якби хотів вас в спокою держать,
Наче трупа у крипті.
То ви й доси, як сірі воли,
Гнули б шиї в Єгипті. 65
- „Тим то буду до вас говорить
Не від себе, а владно,
Щоб ви знали, що з Богом на прою
Виступать непорадно. 66
- 265 „Бо Єгови натягнений лук
І тетива нап'ята,
І наложена стрілка на ній —
І то ви є стріла та. 67
- 270 „Як стріла вже намірена в ціль,
Наострена до бою,
Чи подоба стрілі говорить:
„Я бажаю спокою?“ 68
- 275 „А що вчора ви тут присягли
На подобу жіноцтва,
Більш не слухать обітниць моїх,
Ні погроз, ні пророцтва — 69
- 280 „То навмисно про все те до вас
Побалакати хочу:
І обітницю дам, що прийде,
Погрожу й попророчу. 70
- „І ви мусите слухать, хоч злість
Вб'є вам жало студене,
Рад я знать, чия перша рука
Підійметься на мене!“ 71

- 285 „Зареклися ви слухати слів
Про Ёговину ласку,
Тож, мов дітям безумним, я вам,
Розповім одну казку: 72
- 290 „Як зійшлися колись дерева
На широкім роздолі.
„Оберімо собі короля 73
По своїй вольній волі.
- 295 „Щоб і захист нам з нього і честь,
І надія й підмога,
Щоб і пан наш він був, і слуга, 74
І мета, і дорога“.
- 300 „І сказали одні: „Вибирать --
На одне всі ми звані.
Най царює над нами вовік 75
Отой кедр на Ливані.
- 305 „І згодилися всі дерева,
Стали кедра благати:
„Ти зійди з своїх гордих висот, 76
Йди до нас царювати“.
- 310 „І відмовив їм кедр і сказав:
„Ви чого забажали?
Щоб покинув я сам ради вас 77
Свої гори і скали?
- 315 „Щоб покинув я сам ради вас
Блиски сонця й свободу,
Бувши вольним, пустився служити 78
Збиранині народу?
- 320 „Ви корону мені принесли?
Що мені це за шана!
Я й без неї окраса землі 79
І корона Ливана“
- 325 „І вернулися всі дерева,
Стали пальму благати:
„Ти між нами ростеш, нам рідня, 80
Йди до нас царювати“.
- 330 „І сказала їм пальма: „Брати,
Що це вас закортіло?
Царювати й порядки робить, 81
Це моє хіба діло?
- 335 „Щоб між вами порядки робить,
Чи ж я кинути в силі
Свої квіти пахучі та свіжі 82
Плід — солодкі дактилі?
- 330 Мало б сонце даремно мій сік
Вигрівати щоднини?
Мого плоду даремно шукать 83
Око звіря й людини?

- 335 „Хай царює, хто хоче, у вас,
Я на троні не сяду,
Я волю всім давать свою тінь
І поживу й розраду”. 84
- 340 „І погнулися всі дерева
Під думками важкими,
Що не хоче ні пальма, ні кедр
Царювати над ними. 85
- 345 „Нумо рожу благать! Та вона
Всьому світові гожа,
Без корони — цариця рослин,
Преподобниця Божя. 86
- 345 „Нумо дуба благати! Та дуб,
Мов хазяїн багатий,
Своїм гіллям, корінням і пнем,
Жолудьми все зайнятий. 87
- 350 „Нум березу благать! Та вона,
Панна в білому шовку,
Розпуска свої коси буйні,
Тужно хилить головку, 88
- 355 „І сказав хтось, неначе на жарт,
Оте слово діточе:
Ще хіба би терна нам просить,
Може терен захоче”. 89
- 360 „І підхопили всі дерева
Ці устами одними,
І взялися просити терна,
Щоб царем був над ними. 90
- 365 „Мовив терен: „Це добре вам хтось
Підповів таку раду.
Я на вашім престолі якстій
Без вагання засяду. 91
- 370 „Я ні станом високий, як кедр,
Ні, як пальма вродливий,
І не буду, як дуб, самолюб,
Як береза, тужливий. 92
- 370 „Здобуватиму поле для вас,
Хоч самому не треба;
І стелитися буду внизу,
Ви ж буййте до неба. 93
- 375 „Боронитиму вступу до вас
Спижевими спичками,
І скрашатиму всі пустирі
Молочними квітками. 94
- 380 „І служитиму зайцю гніздом
Пристановищем птахи,
Щоб росли ви все краще, а я
Буду гинуть на шляху”. 95

VI

- У глибокім мовчанню цю річ
Вухом ловлять гебреї.
„Це вам казка, — промовив Мойсей, --
Ось вам виклад до неї: 96
- 385 „Дерева — це народи землі,
А король у їх колі — 97
Божий вибранець, син і слуга
Господевої волі.
- 390 „Як народи Єгова создав.
Мов літорослі в полію, 98
Заглядав всім у душу й читав
З неї кожного долю.
- 395 „Заглядав їм у душу, яка
Їх удача й причина, 99
І шукав, кого з них би собі
Обібрати за сина.
- 400 „І не взяв отих гордих, грімких,
Що б'ють в небо думками,
І підносять могутню п'яту
Над людськими карками. 100
- 405 „І не взяв багачів-дукачів,
Що всю землю пліндрують,
Людським золотом і потом собі
Домовини мурують. 101
- 410 „І не взяв красунів-джигунів,
Що на лірах брязкочуть,
І свій хист у мрамурі, в піснях
Віковічнити хочуть. 102
- 410 „Згордував усю славу, весь блиск
І земне панування, 103
І всі пахощі штук, і усе
Книжкове мудрування.
- 415 „І як терен посеред дерев
Непоказний на вроду 104
І не має він слави собі
Ані з цвіту, ні з плоду --
- 420 „Так і вибраний Богом народ
Між народами вбогий; 105
Де пишнота і честь, там йому
За високі пороги.
- 425 „Між премудрими він не мудрець,
У війні не войовник, 106
У батьківщині своїй він гість
І всесвітній кочовник.
- 425 „Та поклав йому в душу свій скарб
Серцевідець Єгова, 107
Щоб він був, мов світло у тьмі,
Мов скарбник його слова.

- 430 „На безмежну мандрівку життя
Дав йому заемогу,
Заповіти й обіти свої,
Наче хліб на дорогу. 108
- 435 „Але заздрий Єгова, наш Бог,
І грізний і сердитий:
Те, що він полюбив, хай ніхто
Не посміє любити!
- „Тож на вибранця свого надів
Плащ своєї любови -
Недоступний, колючий, немов
Колючки ті тернові. 110
- „І зробив його острим, гризким,
Мов кропива — жеруха.
Аби міг лише сам він вдихать
Аромат його духа. 111
- 445 „І посольство йому дав страшне
Під сімома печатями,
Щоб в далеку будучину ніс,
Ненавиджений братами. 112
- „Горе тому нездарі послу,
Що в ході задрімає,
Або Божу зневаживши річ,
Сам печать розламає! 113
- 455 „Вийме інший посольство страшне
Ліноюхові з долоні,
Побіжить і осягне мету
І засяє в короні. 114
- 460 „Та щасливий посол, що свій лист
Донесе скоро й вірно;
Дасть вінець йому царський Господь
І прославить безмірно. 115
- „О Ізраїлю, ти той посол
І будучий цар світа!
Чом не тьмиш посольства свого
І його заповіта? 116
- 465 „Твоє царство не з цієї землі,
Не мирська твоя слава!
Але горе, як звабить тебе
Світова забава. 117
- 470 „Замість статися сіллю землі —
Станеш попелом підлим;
Замість всім з'єднать ласку — ти сам
Станеш ласки негідним. 116
- 475 „Замість світ слобонити від мук
І роздору і жаху —
Будеш ти, мов розчавлений черв,
Що здихає на шляху”. 119

VII

- І з'їдливо сказав Авірон:
 „Мосціпане Мойсею,
 Страх закрив і наудив ти нас
 Приповісткою цею!
 480
- „Між народами бути терном!
 За що ласку велику
 Справді варто в Єгові твоїм
 Признавати владу.
 485
- „І послом його бути — це честь!
 І в незнане будуче
 Запечатані письма носить
 Це манить нас найдужче.
 490
- „Це якраз доля того осла,
 Що зав'язані міхи
 З хлібом носить, голод терпить
 Для чужої потіхи.
 495
- „Ще гебреї з ума не зійшли,
 Долі ліпшої варті,
 І осягнуть, як честь віддадуть
 І Ваалу й Астарті.
 500
- „Хай Єгова собі там гримить
 На скалистім Синаю —
 Нам Ваал дасть багатства і владу
 У великому краю.
 505
- „Хай Єгові колючі терни
 Будуть любі та рожі,
 Нас Астарті рука поведе
 Поміж мірти і рожі.
 510
- „Наш уділ Сенаар та Гарран,
 А наш шлях до востоку,
 А на захід у твій Канаан
 Не поступимо й кроку.
 515
- „Все те ясне, не варто про це
 І балакати далі.
 Та от: що нам з тобою зробить
 По вчорашній ухвалі?
 520
- „Бить камінням руїну стару?
 Шкода заходу й труду.
 Дечим може ще він послужить
 Ізраїльському люду.
 525
- „Майстер він говорити казки,
 Мільяну пускати баньку,
 Тож приставмо його до дітей
 За громадську няньку”.
 530
- Так сказав він, і регіт піднявсь,
 А з тим реготом в парі
 По народі йшов клеїт глухий,
 Мов у градовій хмарі.
 535

525	Та спокійно відмовив Мойсей: „Так і будь, Авіроне! Що повиснути має колись, Те і в морі не втоне.	132
530	„Канаана тобі не видать І не йти до востоку; З цього місця ні вперед ні назад Ти не зробиш ні кроку“.	133
535	І мертвецька тиша залягла На устах всього люда, І жажнувсь Авірон і поблід, Сподіваючись чуда:	134
540	Але чуда нема! Авірон В сміх! А з сміхом тим в парі По народі йшов клекіт глухий, Як у градовій хмарі.	135
VIII		
	І піднявся завзятий Датан: „Дармо грозити, пророчиш! Ось як я тобі правду скажу, Може й слухать не схочеш:	136
545	„Признавайсь: не на тебе ти вчивсь У єгипетській школі, Щоб, дорісши, кайдани кувать Нашій честі і волі?	137
550	„Признавайсь: не на тебе ходив У єгипетську раду, Щоб з мудрцями й жерцями кувать На Ізраїля зраду?	138
555	„Признавайся: було там у них Віщування старинне, Що від дуба й дванадцяти гіль Власть Єгипта загине?	139
560	Знали всі, фараон і жерці, Що той дуб і ті гіллі — Це Ізраїля дванадцять колін Розбуялих на Нілі.	140
	„І жахались, що мимо всіх праць І знущань і катовань Той Ізраїль росте та росте, Як та Нілева повінь.	141
565	„Знали всі: як в єврейській сім'ї Родить первенця мати, То в єгипетській мусить в той день Первородне вмирати.	142
570	„Та не знав ніхто ради на це, Не придумав підмоги, Тільки ти, перекинчик, упав Фараону під ноги.	143

- „І сказав: „Ти дозволь їх мені
Повести у пустиню,
575 Я знесилю і висушу їх
І покірними вчиню”.
- „І додержав ти слова, повів
Нас, мов глупу отару,
580 Фараону на втіху в піски,
Нам на горе і кару.
- „Скільки люда в пустині лягло!
Ті піски і ті скали
Сотням тисяч Ізраїля синів
585 Домовиною стали!
- „А тепер, коли з наших ватаг
Тільки жмїнька лишилась,
І Ізраїля сила грізна
590 По пісках розгубилась,
- „Коли дух наш хоробрий упав,
Мов нелітня дитина,
І завзяття пом'якло в душі,
595 Наче мокрая глина —
- „Ти ведеш нас у цей Канаан,
Мов до вовчої ями.
Адже зверхником тут Фараон
600 Над усіма князями!
- „Це ж безумство тиснутися нам
Самохїтно до пастки!
Чи нам тут воювать єгиптян,
605 Чи просити їх ласки?”
- „О Датане, — промовив Мойсей,
Не журися, мій сину!
Канаана тобі не видать,
610 Не гнуть гордую спину.
- „Ще одно повідаю тобі,
Небораче Датане:
При смерті тобі й п'яді землі
615 Під ногами не стане”.
- „Гей, гебреї! — Датан закричав —
Ви ж клялися Ваалу!
Чи ж забули так скоро свою
620 Учорашню ухвалу?
- „За каміння! Він кпить собі з нас,
Так як кпив разів много.
Хай загине він краще один,
625 Як ми всі через нього!”
- „Хай загине! — кругом загуло —
І ось тут йому й амінь!”
Тільки диво — ні одна рука
630 Не сягнула по камінь.
- І Датан зміркував якстїй:
„Забирайся в тїй хвилі!
Щоб ми кров'ю твоєю під ніч
635 Своїх рук не сквернили!”

625 І юрба мов шалена, ревла:
 „Забирайся ще нині!”
 І лунав її рев, мов крутіж —
 Гураган по долині. 157

IX

630 Але ось підняв голос Мойсей
 У розпалі гнівному,
 Покотились слова по степу,
 Наче розкоти грому: 158

„Горе вам, нетямущі раби
 На гордині котурні!
 635 Бо ведуть вас, неначе сліпих,
 Ошуканці і дурні. 159

„Горе вам, бунтівничі уми!
 Від Єгипту почавши,
 Проти власного свого добра
 640 Ви бунтуєтесь завше. 160

„Горе вам, непокірні, палкі,
 Загорілі й уперті!
 Тим упором, мов клином, самі
 645 У нутрі ви роздерті. 161

„Як кропива, ви руку жжете,
 Що, мов цвіт, вас плекає;
 Як бугай, бодете пастуха,
 650 Що вам наші шукає. 162

„Горе вам, що зродив вас Господь
 Всього людства багаттям,
 Бо найвищий цей дар буде ще
 655 Вам найтяжчим прокляттям! 163

„Бо коли вас осяє Господь
 Ласки свої промінням,
 655 Ви послів і пророків його
 Поб'єте все камінням. 164

„Кожну ж крапельку крові тих слуг
 І чад своїх найкращих
 660 Буде мстити Єгова на вас
 І на правнуках ваших. 165

„Буде бити і мучити вас,
 Аж заплачете з болю
 І присягнете в горю чинить
 665 Його праведну волю. 166

„Та, як кара жорстока мине,
 Знову карк ваш затвердне,
 Черга злочинів, кар і жалю
 670 Знов свій закрут оберне. 167

„Горе вам, бо століття цілі
 Житимете в тій школі,
 Поки навчитесь плавно читать
 675 Книгу Божої волі! 168

675	„Бачу образ ваш: в лісі пастух З бука чиру надерши, У воді мочить, сушить, потім Б'є й толочить найперше,	169
680	„Поки губка та зм'якне, як пух, І візьметься в ній сила З-під удару підхопити вмить Яру іскру з кресила,	170
685	„Ти, Ізраїлю, чир той! Тебе Так товктиме Єгова, Поки зм'якнеш на губку й спімнеш Іскру Божого слова.	171
690	„Ти підеш до своєї мети, Як бидля в плуг нераде... Горе тим, що Єгови кулак На карки їх упаде!	172
695	„Ти далеко в минуле глядиш І в будучі дороги, Та на близькі терни та пеньки Все збиватимеш ноги.	173
700	„Наче кінь той здичілий летиш У безодню з розгону І колись за ярмо ще свою Проміняєш корону.	174
705	„Стережись, щоб обітниць своїх Не відкликав Єгова, Щоб за впе тість на тобі одним Не зламав свого слова!	175
710	„І щоб він не покинув тебе Всім народам для страху, Як розтоптану красу змію, Що здихає на пляху!”	176
715	Похилившись, слухали всі Мовчазливі, понурі, Лиш у грудях сопло щось глухе, Наче подихи бурі.	177
X		
720	Добігало вже сонце до гір Величезне, червоне, І було; мов герой і пливач, Що знесилений тоне.	178
725	По безхмарному небі плила Меланхолія тьмяна, І тремтіло шакалів виття, Мов болючая рана.	179
730	Затремтіло щось людське, м'яке В старім серці пророка, І понизила лет свій на мить Його думка висока.	180

	Чи ж все будь йдому кар вістуном І погрозою в людях? І мов хоре, голо не дитя, Щось захлипало в грудях.	181
725	„О Ізраїлю, якби ти знав, Чого в серці тім повно! Якби знав, як люблю я тебе Як люблю невимовно!	182
730	„Ти мій рід, ти дитина моя, Ти вся честь моя й слава, В тобі дух мій, будуче моє, І краса і держава.	183
735	„Я ж весь вік свій, весь труд тобі дав У незломнім завзягтю — Підеш ти у мандрівку століть, З мого духа печаттю.	184
740	„Але ні, не самого себе Я у тобі кохаю: Все найкраще, найвище, що знав, Я у тебе вкладаю.	185
745	„О Ізраїлю, не тям ти того Богохульного слова: Я люблю тебе дужче, повніш, Ніж сам Бог наш Єгова.	186
750	„Міліони у нього дітей, Всіх він гріє і росить, А у мене ти сам лиш, один, І тебе мені досить.	187
755	„І коли з міліонів тебе Вибрав він собі в слуги, Я без вибору став твій слуга, Лиш з любови і туги.	188
760	„І коли він для себе бере Твою силу робочу, Я, Ізраїлю, від тебе собі Нічогосько не хочу.	189
765	„І коли він жадає кадил І похвали й пошани, Я від тебе невдячність прийму І наруги і рани.	190
770	„Бо люблю я тебе не лише За твою добру вдачу, А й за хиби та злоби твої, Хоч над ними і плачу.	191
775	„За ту впертість сліпую твою, За ті гордощі духа, Що, зійшовши на глухий свій шлях, Навіть Бога не слуха.	192
780	„За брехливість твого язика, За широке сумління; Що держиться земного добра, Мов ціпкеє коріння.	193

- 775 „За безсоромність твоїх дочок,
За палке їх кохання,
І за мову й звичаї твої,
За твій сміх і дихання. 194
- 780 „О Ізраїлю, чадо моє!
Жалься Богу Шаддаю!
Як люблю я безмірно тебе,
А проте покидаю. 195
- 785 „Бо вже близька година моя,
Та остання, незнана,
А я мушу, я мушу дійти
До межі Канаана. 196
- 790 „Так бажалось там з вами входить
Серед трубного грому!
Та смирив мене Бог, і вийти
Доведеться самому. 197
- 795 „Та хоч би край Йордана мені
Зараз трупом упасти,
Щоб в обіцянім краю лише
Старі кості покласти. 198
- 800 „Там я буду лежать і до гір
Цих моавських глядіти,
Аж за мною прийдете ви всі,
Як за мамою діти. 199
- 805 „І пошлю свою тугу до вас,
Хай за поли вас миче,
Як той пес, що на лови у степ
Пана свого кличе. 200
- 810 „І я знаю: ви рупите всі,
Наче повинь весною,
Та у славнім поході своїм
Не питаєте за мною. 201
- 815 „Хай наперед іде ваш похід,
Наче бистрії ріки!
О Ізраїлю, чадо моє,
Будь здоровий навіки!” 202
- XI
- 810 А як з табору вийшов у степ,
То ще гори горіли,
І манив пурпуровий їх шлях
До далекої цїлі. 203
- 815 А ярами вже пїтьма лягла
І котилася в доли;
В серці вигнанця плакало щось:
„Вже не верну ніколи!” 204
- 820 Ось гебрейська біжить дїтвора,
Що по полю гуляла,
Окружила Мойсея, за плащ
І за руку чїпляла. 205

	„Ах, дідусь! Ти куди йдеш під ніч? Будь, дідусеньку, з нами! Глянь, який збудували ми мур, Які башти і брами!”	206
825	„Гарно, діти, будуйте свій мур, Та не час мені ждати; Пограничний мур смерти й життя Я їду оглядати”.	207
830	„Ой, дідусю! поглянь, у яру Скорпіона ми вбили! А в тернині аж троє малих Зайченяток зловили”.	208
835	„Добре, дітки! Вбивайте усіх Скорпіонів ви сміло! Хоч не праведне, але проте Пожиточне це діло.	209
840	„А неправедне, бо й скорпіон Жить у світі бажає; А чи ж винен він тому, що їдь У хвості своїм має?”	210
845	„Але зайчиків ви віднесіть Там назад, де спіймали. Адже ж мама їх плаче! Про це Ви хіба не гадали?”	211
850	„Милосердними треба вам бути Задля всього живого! Бо життя — це клейнод, хіба ж є Що дорожче над нього?”	212
855	„Зачекай ще, дідусю, не йди! Сядь у нашій громаді, Оповідж нам пригоди свої. Ми так слухати раді!	213
860	„Оповідж, як ти був молодим, Скільки бачив ти дива, Як стада свого тестя ти пас На верхів'ях Хорива.	214
865	„Як ти корч той терновий узрів, Що горить, не згарає, І як голос почув ти з корча, Що аж жах пробирає”.	215
870	„Не пора мені, діти, про це Говорити широко. Бачте: ніч вже тумани несе, Гасне денне око.	216
875	„Та прийде колись час і для вас В життєвому пориві, Появиться вам куц вогняний, Як мені на Хориві.	217
880	„Стане свято в вас, мов у храму, В той момент незабутній, І озветься до вас із вогню Отой голос могутній:	218

875	„Здійми обув буденних турбот, Приступи сюди сміло, Бо я хочу послати тебе На великеє діло”.	219
880	„Не гасіте ж святого вогню, Щоб, як поклик настане, Ви могли щиросердно сказати: „Я готовий, о Пане!”	220
	Довго ще міркували дітки Над пророцькою річчю, Коли сам він нечутно пішов Ночі й пільмі на стрічу.	221
885	Довго висів і смуток і жаль Над мовчазними дітьми, Поки темний його силует Щез зовсім серед пільми.	222

XII

890	„Обгорнула мене самота, Як те море безкрає, І мій дух, мов вітрило, її Подих в себе вбирає.	223
895	„О, давно я знайомий, давно З опікункою тою! Увесь вік, чи в степах, чи з людьми Я ходив самотою.	224
900	„Мов планета блудна, я лечу В тасмничу безодню, І один чую дотик іще — Дивну руку Господню.	225
	„Тихо скрізь, і замовкли уста, Запечатано слово, Тільки ти на дні серця мого Промовляєш, Єгово.	226
905	„Лиш тебе моє серце шука У тужливім пориві!... Обізвися до мене ще раз, Як колись на Хориві!	227
910	„Ось я шлях довершив, що тоді Ти вказав мені, батьку, І знов сам перед тебе стаю, Як був сам на початку.	228
915	„Сорок літ я трудився, навчав, Весь заглиблений в тобі, Щоб з рабів тих зробити народ По твоїй уподобі.	229
920	„Сорок літ, мов коваль, я клепав Іх серця і сумління, І до того дійшов, що уйшов Від іх кпин і каміння.	230

	„Саме в пору, як нам би в землі Обітованій стати!... О Всезнавче, чи знав ти вперед Про такі результати?	231
925	„І ворухиться в серці гриза; /Може я тому винен? Може я заповіти твої Не справляв, як повинен?	232
930	„О Бгово, я слізно моливсь: Я слабій, я немова! Кому іншому дай цей страшний Мавстат свого слова!	233
935	„І ось сумнів у душу мені Тисне жало студене... О Всесильний, озвися, чи ти Задоволений з мене?!”	234
940	Так ідучи, молився Мойсей У сердечному горі, Та мовчала пустиня німа, Тихо моргали зорі.	235

XIII

	Аж почувся притишений сміх Край саміського боку, Наче хтось біля нього ішов, Хоч не чуть було кроку.	236
945	І почулися тихі слова, Мов сичання гадюки: „Цвіт безтямности плодить усє Колючки лиш і муки.	237
950	„А як вийде самому той плід Донести не спромога — То найкраще увесь свій тягар Положити на Бога”.	238
	<i>Мойсей.</i>	
955	„Хтось говорить! Чи в моїм нутрі Власне горе шалене? Чи отут може демон який Насміхається з мене?!”	239
	<i>Голос.</i>	
960	„Аж тепер усумнився в своє Реформаторське діло? Сорок літ ти був певний і вів, Хоч насліпо, та сміло!”	240
	<i>Мойсей.</i>	
	„Хтось говорить! Чом чоло мое Покривається потом? Страшно? Ні! Та по серці це йде, Мов розпаленим дротом”.	241
	<i>Голос.</i>	
965	„У гордині безмежній свій люд Ти зіпхнув з його шляху,	242

- Щоб зробити, яким сам його хтів —
Чи не пізно для страху?"
- Мойсей.*
970 „Хто ти, дивний? Не бачу тебе,
Та від себе не струшу!
Тільки чую, як зір твій мені
Все вгризається в душу”. 243
- Голос.*
975 „Чи так важно, хто я? Хто зумів
Наказать колись морю,
Тому важно не хто, але що,
І чи правду говорю!” 244
- Мойсей.*
980 „Ні, неправда, що з гордоців я
Розпочав своє діло,
Тільки, бачучи люд у ярмі,
Моє серце боліло”. 245
- Голос.*
„Бо ти чув себе братом рабів,
І це стидом палило,
І захтів їх зробити таким,
Щоб тобі було мило”. 246
- Мойсей.*
985 „Так, з низин тих мрячних і лячних
Я хотів їх піднести
Там, де сам став, до світлих висот
І свободи і чести”. 247
- Голос.*
990 „Та творця, що послав їх там вниз,
Ти не радивсь в ту пору;
Аж тепер, як упав ти, його
Кличеш в своєму горю”. 248
- Мойсей.*
995 „Ні, на це ж мене пхнуло його
Всемогуче веління,
В темну душу хоривський вогонь
Надихнув просвітління”. 249
- Голос.*
1000 „Гей, а може хоривський вогонь
Не горів на Хориві,
Лиш у серці завзятім твоїм,
У шаленім пориві?” 250
- 1005 „Може голос, що вивів тебе
На похід той нещасний,
Був не з жадних горючих купин,
А твій внутрішній, власний?” 251
- 1005 „Адже пристрасть засліплює зір,
А бажання — це ж чари,
Плодить оку і світ і богів,
Як пустинні мари. 252
- 1010 „Те бажання, що, наче шакаль,
У душі твоїй вило —
Лиш воно тебе їх ватажком
І пророком зробило”. 253

Мойсей.

1015 „Ах, від слів тих я чую себе
Сто раз більш в самотині!
Хто ти, вороже

254

Голос.

„Я Азазель.
Темний демон пустині”.

XIV

1020 Було темно. Лиш зорі яркі
Миготіли з простору.
Простував при їх блиску Мойсей
Усе вгору та вгору.

255

Без стежок. Серед пітьми вели
Його дивні звуки:
То квиління гієни в яру,
То знов шелест гадюки.

256

1025 Він ішов; не ставав, мов герой
До останнього бою,
Та у серці важка боротьба
Ішла з самим собою.

257

1030 „Те бажання — кричало там щось —
Виплід сорому й болю —
Це був куці вогняний, що велів
Вирвать люд мій на волю?...

258

1035 „Те бажання — це був той вогонь,
І була тота сила,
Що для мене Єгови наказ
І Єгову створила?

259

1040 „Те бажання: братам помогти
І їх сльози оберти —
Це той гріх, що за нього я варт
І прогнання і смерті?

260

1045 „Ні, не те! бережись і не крив
Сам душею своєю!
Це бажання святе! Та чи гріх
Не підновз там змією?

261

1050 „Чи не був же ти їх ватажком,
Паном душ їх і тіла?
І чи власть та бажання святі
В твоїм серці не з'їла?

262

1055 „Чи новим фараоном для них
І ще тяжчим не був ти,
Бо в їх душу контролем своїм
В їх сумління сягнув ти?...

263

1055 „Небезпечно ставати в супір
Діл природних бігові;
Легко власний свій забаг подать
За веління Єгови.

264

„Що, як ти сорок літ оцих був
Шалом Божеським хорий,

265

- 1060   Замість Божого їм накидав
Власний плян тіснозорий?
          „Адже ж може в Єгипті вони,
          Множачись серед муки,
          Могли вирости в силу й забрать   266
          Увесь край в свої руки?”
- 1065   „Відірвавши від ґрунту їх там
          І завівши в пустиню,
          Чи подумав ти: може опим   267
          Злочин дютий я чиню?”
- 1070   Що значить безґрунтовій юрбі
          Обіцяти свободу?
          Чи не те ж, що з землі вирвать дуб   268
          І пустити на воду?”
- Чи не правду говорить Датан:
          „Старі гнізда лишили,
1075   А новії здобути нема   269
          Ні охоти, ні сили?”
- „О Єгово, озвися, скажи:
          Я чинив твою волю,
1080   Чи був іграшка власних скорбот   270
          І засліцлення й болю?”
- „О Єгово, озвися! Чи й ти
          Здобуваеш дар мови
          Лиш у пристрасті нашій, у снах,   271
          У розбурханій крові?”
- 1085   Та Єгова мовчав, лише чуть
          Лиховісні звуки:
          То квиління гієни в яру,   272
          То знов шелест гадюки.
- XV
- 1090   Підіймалося сонце над степ,
Мов багровеє коло,   273
          І промінням, мов стрілами, тьму
          Прошибало й кололо.
- 1095   У промінню тім Небо-гора,
Мов цариця в пурпурі,   274
          Над всі гори найвище здійма
          Свої ребра понурі.
- На найвищому шпиді гори,
          Вище зломів і кантів   275
1100   Хтось недвижно стоїть, мов один
          З предковічних гігантів.
- Там високо над чвари землі,
          Над всі шуми і згуки   276
          Він стоїть і до неба простяг
          Розпростертії руки.
- 1105   У сходовому сьайві небес,
          В пурпуровім промінню   277
          Колосальний його силует
          Видно геть у пустиню.

1110	І летять із гебрейських шатрів — Затурбовані зори, Мов гонці до гіганта того На осяяні гори.	278
1115	„Це Мойсей!” — одні одним уста Промовляють несміло, Та не вимовлять того, що там У серцях защеміло.	279
1120	Це Мойсей на молитві стоїть Розмовляючи з Богом, І молитва та небо бode, Мов полонінним рогом.	270
	Хоч заціплені міцно уста, І не чуть його мови, Але серце його розмовля І кричить до Єгови.	281
1125	Підіймається сонце, пала Вся небесная стеля, І стоїть на молитві Мойсей Нерухомий, як скеля.	282
1130	Вже полуденний демон степом Шле знесилля і змору, Та Мойсея, мов руки чийсь, Підіймають все вгору.	283
1135	І схиляється сонце униз Вже над Фазга вершини, І лягла величезна тінь Від вершин на рівнини.	284
1140	І паде величезная тінь Від Мойсея востаннє Аж униз на гебрейські шатри, Мов батьківське прощання.	285
	А по таборі пострах ішов: „Боже, щоб у цю хвилию Не закляв нас пророк, бо клятьба Мала б дивную силу!	286
1145	„Від такої молитви тремтять Земляніі основи, Тають скелі, як віск, і дрижить Трон предвічний Єгови.	287
1150	„І як він заклинє нас тепер, І як сонечко сяде, То весь люд і весь край цей вночі Без полики пропаде”.	288
XVI		
1155	А Мойсей борикався, горів, Добивався до цілі, А як ніч залягла на горі, Впав на землю зомлілий.	289

- Захиталася скеля під ним
Із усіма шпилями,
І безтямний лежав він, немов
У колиці у мами. 290
- 1160
- Якась пісня тужлива над ним
Сумовито бриніла,
І рука колисала його
Пухова, сніжно біла. 291
- 1165
- І почулися тихі слова:
„Бідний, бідний мій сину!
Ось що з тебе зробило життя
За маленьку часину! 292
- „Чи давно ж я плекала тебе
І водила за руку?
Чи на те ж я дала тебе в світ,
Щоб терпів таку муку? 293
- 1170
- „Скільки зморщків на твоім чолі
І зв'ялене все тіло!
І волосся, що гладила я,
Наче сніг, побіліло! 294
- 1175
- „А колись ти від мене притьмом
Рвавсь на бої і герці!
Бач, до чого дійшов! А скажи:
Кілько ран в твоім серці! 295
- 1180
- „Бідна, бідна дитино моя!
Потернів еси много!
Ще й сьогодні... на сонці весь день!
І по що було того? 296
- 1185
- „На молитві! В народа свого
І минуле й будуче
Ти молитвою викинути рад —
Ох, дитя нетямуче! 297
- 1190
- „Ось я камінь із кручі зіпхну,
І піде він валиться
Від скали до скали, з яру в яр
І скакати і биться. 298
- 1195
- „Тут удариться він о зубець,
Розіб'ється на часті,
Там з собою ще камінь порве,
Щоб з ним нижче упасти. 299
- 1200
- „Тут покине шматок, там другий,
І летить і гуркоче —
І чи зна хто, де кожний шматок
Заспокоїтись хоче? 300
- „Я тверджу: і Єгова не зна!
І молись хоч і клінно,
А де мусить упасти шматок,
Упаде неодмінно, 301
- 1205
- „В нім самім його керма і власть,
В нім самім ота сила,
Що зазначує місце йому,
Що його сотворила. 302

- 1210 „І хоч як твій Єгова міцний —
Він ту силу не змінить,
І одного цього камінця
У лету він не спинить. 303
- 1215 „Ось пилок: ледве зір твій його
Добачає тремтіння,
А Єгова не може його
Повернуть в неісіння. 304
- 1220 „І не може звеліти йому
Йти по шляху не тому,
Як яким його гонить повік
Ота сила, що в ньому. 305
- 1225 „Це ж пилок! Що ж казать про народ,
Многодушну істоту,
Де в рух мас вносить кожна душа
Частку свого льоту? 306
- 1230 „Про Оріона пісню ти чув,
Про гіганта сліпого,
Що, щоб зір відзискать, мандрував
Аж до сонця самого? 307
- 1235 „А на плечах поводиря ніс,
Сміхованця-хлопчину,
Що показував шлях йому — все
Інший в кожду годину. 308
- 1240 „Ти до сонця веди мене, хло!”
Той вів рано до сходу,
А на південь в полудне, під ніч
До західнього броду. 309
- 1245 „А Оріон іде все та йде
Повний віри в те сонце,
Повний спраги за світлом, що ось
Йому блисне вже конче. 310
- 1250 „Через гори і море свій хід
Велитенський простує,
А не зна, що на плечах його
Хлопчик з нього жартує. 311
- 1255 „Цей Оріон — то людськість уся,
Повна віри і сили,
Що в страшному зусиллі спішить
До незримої цілі. 312
- 1260 „Неосяжнеє любить вона,
Вірить в невідоме;
Фантастичнеє щоб осягнуть,
Топчє рідне й знайома. 313
- 1255 „Строїть пляни не в міру до сил,
Ціль не в міру до актів,
І жартує з тих плянів її
Хлопчик — логіка фактів. 314
- 1260 „І як той дивовижний сліпець,
Що чужим очам вірить,
Все доходить не там, куди йшла,
В те трапля, в що не мірить. 315

„А ти молишся! Бідне дитя!
Де твій розум, де сила?
Ти ж хапаєшся піну благать,
Щоб ріку зупинила!” 316

XVII

- 1265 Щось було спочатку в тих словах,
Наче чистої води, 317
Віяв свіжістю, добрістю з них
Якийсь дух охолоди,
- 1270 Та помалу душе щось тягло,
Наче самум пустині, 318
І робилося лячно немов
Вніч без світла дитині.
- 1275 І жахнувся Мойсей і з землі
Підволікся насилу, 319
І сказав: „Пощо мучиш мене,
Поки ляжу в могилу?”
- 1280 „Ти не мати моя! З твоїх слів
Не любов помічаю. 320
Ти не мати! О, ти Азавель,
Темний демон одчаю.
- Відступись! Заклинаю тебе
Тим ім'ям штирочертним!
Я не вірю тобі! Ти брехун,
Хоч ти будь і безсмертним”.
- 1285 І почувися тихі слова:
„Нерозумна дитина! 322
Ти кленеш мене Ним, а я ж сам
Його сили частина.
- 1290 „Що мені твоя вбога клятьба!
Ти б умер із одчаю, 323
Якби сотую частку лишень
Знав того, що я знаю,
- 1295 „Ти кленеш, як твою сліпоту
Ткнув промінчик пожежі, 324
В якій я живу й Він — понад всі
Часи й простору межі.
- 1300 „Ось розсуну ще крикту тобі
Тіснозорости таму: 325
Глянь на край той, що Він обіцяв
Праотцю Аврааму!”
- І заблис увесь захід вогнем,
І уся Цалестина 326
Стала видна Мойсею з гори,
Мов широка картина.
- 1305 А незримий товариш його,
Знай потиху говоре: 327
„Бачиш зеркало чорне внизу?
Це є Мертвеє море.

1310	„А то той бік високі шпилі До небесної стелі Простягаються круто рядом — Це там Кармелю скелі.	328
1315	„Глянь на північ, де гори Сіон — Євусеї кочують, А як крикнути добре з гори — Амореї почують.	329
1320	„Оця срібная стрічка — Йордан В Мертве море впадає; Близько устя його Єрихон Бродового жадає.	330
1325	„Одинока долина над ним, А тісняться до неї Амоніти по цей бік ріки, По той бік хананеї,	331
1330	А на заході гори, верхи, Полонини широкі; А на північ мале озерце, І знов гори високі.	332
1330	„Ось тобі й Палестина уся, Край овець і ячменю! Від Кадеса до Кармеля всю Мов затулиш у жменю.	333
1335	„Ні шляхів тут широких нема Ні до моря проходу! Де ж тут жить, розвивається, рости І множитися народу?”	334
1340	Та відмовив, понуро Мойсей: „Хто дав з каменя воду — Той цей край переменить на рай Для свого народу”.	335

XVIII

1345	Знов почувся притишений сміх: „Віра гори ворушить! Та поглянь: це новий ряд картин, Те, що статися мусить!	336
1350	„Бач, як сунеться плем'я твоє, Як Йордан переходить, Єрихон добуває і скрізь У річках крові бродить.	337
1355	„Ось століттями йде боротьба За той шмат Палестини: Амореї, гебреї, хетта, Амалик, філістини.	338
1355	„Ось гебрейське царство! Що сліз Коштуватиме й крові! А заважить у судьбах землі, Як та муха волові.	339

- 1360 „І не встиє воно розцвісти,
Й розлетиться на часті,
Щоб у пащу могутніх сусід
Часть за частю упасти. 340
- „Ось поглянь: які хмари летять
Від Дамаска й Галаду!
Це йде Ассур, гебреям несе
І руїну й загладу. 341
- 1365 „Ось поглянь: червоніють поля,
Труп на трупі усюди.
Це піднявся страшний Вавилон
На загладу Іуди. 342
- 1370 „Храм Єгови в огні... А цей тлум,
Мов комахи по полю,
Йдуть по тисячу сковані враз
Недобитки в неволю. 343
- 1375 „Чуєш плач? На руїнах рида
Одинокий розумний,
Що коритися радив врагам,
Щоб не впасти до трумни*). 344
- 1380 „Як же пустка смердить! Але ось,
Мов по п'їтмі, світає...
З тих, що тлумом пішли, подивись,
Як же мало вертає! 345
- „Щось дрібненьке ворухиться там
Коло мурів Салима:
Новий люд, новий Бог, новий храм,
Нова сила незрима. 346
- 1385 „І росте воно, б'ється в біді,
І чіпляється ґрунту,
Мов будяк той низький і ціпкий,
Все готовий до бунту. 347
- 1390 „Понад гєлови люду того
Йдуть всесвітні бурі,
Панства, царства встають і падають,
Мов фантоми понурі. 348
- 1395 „Він же в своїм куточку хова
Непохитне завзяття,
І ненависть лиш має для всіх
І незмінне прокляття. 349
- 1400 „Та ненависть, найтяжча з усіх,
„Задля іншого Бога”,
Бач, як кудлиться біля того
Храмового порога! 350
- „Вона плодить ненависть. Ось глянь:
За тиранським велінням
Ідуть сили, щоб плем'я твоє
Ще раз вирвать з корінням. 351

*) Пророк Єремія.

1405	„Чуєш стук? Це залізна стона Тих страшних легіонів, Що толочуть юдейські поля, Робить пустку з загонів.	352
1410	„Чуєш плюск? Це ворожі мечі Кров юдейськую точать. Чуєш крик? Це юдейських дівчат Дикі коні волочать.	353
1415	„Онде мати голодная їсть Тіло свогого плоду! Онде тисячі мруть на хрестах — Квіт твогого народу.	354
1420	„Іще раз храм Єгови горить, І цей раз уостаннє: Во що тая рука розвалить, Те вже більше не встане.	355
1425	„Іще раз недобитки пливуть У неволю, як ріки — Та немає вже їм вітчизни, І не вернуть навкі.	356
1430	„І загасне Ізрайля звізда, Щоб вже більше не сяти; Лиш ненависть, що в храмі зросла, Піде світом гуляти.	357
1435	„Сумніваєшся? Віри де їмеш? О, їмеш віру, я знаю! Це той рай, що жде плем'я твое У обіцяннм краю!	358
1440	„Ти для нього трудився! Скажи: Було за що трудиться? Щоб наблизився він, може ще Схочеш палко молитися?” І поник головою Мойсей: „Горе моїй недолі! Чи ж довіку не вирваться вже Люду мому з неволі?”	359
1445	І упав він лицем до землі: „Одурив нас Єгова!” І почувся тут демонський сміх, Як луна його слова.	360
1450	Піднялася до стропу небес Чорна хмара стіною, Мов Ніч-мати насупила вид Ненавистю грізною.	361

XIX

1445	Гуркнув грім. Задрижали нараз Гір найглибші основи; І один за одним понеслись Передтечі Єгови.	362
1450	Піднялася до стропу небес Чорна хмара стіною, Мов Ніч-мати насупила вид Ненавистю грізною.	363

1455	І заморгала бистро у тьмі Огняними очима, Забурчала, як мати, що, знай, На лиху доню грима.	364
1460	І з тривоگوю слухав Мойсей Пітьми й блискавок мови, Ні, не чути ще серцю його У них гласу Єгови.	365
1465	І регнув понад горами грім, З жаху жжитьсь волос, Завмира серце в груді... та ні, Не Єгови це голос.	366
1470	Поміж скелі завили вітри, Іх сердитії нути Кліщать душу, мов стогін, та в них Ще Єгови не чути.	367
1475	Ось із градом і дощ злопотів, І заціпила стужа, І в безсиллю своєму душа Подається недужа.	368
1480	Та ось стихло, мли води дзюрчать, Мов хтось хлипає з жалю; З теплим леготом запах потяг З теребінт і мідалю.	369
1485	І в тім леготі теплім була Тасмничая мова, І відчув її серцем Мойсей: Це говорить Єгова:	370
1490	„Одури вас Єгова? А ти ж Був зо мною на згоді? І контракт підписав і залив Могорич при народі?	371
1495	„Бачив пляни мої і читав В моїй книзі судьбовій? Бачив кінці і знаєш, що я Не устоявся в слові?	372
1500	„Маловіре, ще ти не почавсь В материнській утробі, А я кожний твій віддих злічив, Кожний волос на тобі.	373
1505	„Ще не йшов Авраам з землі Ур На гарранські рівнини, А я знав всіх потомків його До останньої днини.	374
1510	„Вбогий край ваш, вузький і тісний І багатством не блиска? А забув, що тісна і вузька І найбільших колиска?	375
1515	„Прийде час, з неї виведу вас На підбої та труди, Так як мати дитину в свій час Відлучає від груді.	376

- 1505 „Тут на полі скупім і худім,
Наче терен на ріні,
Виростаєте ціпки і тверді
Для великої зміни. 377
- 1510 „О, я знаю ту вашу ціпку,
Ненаситною вдачу!
Ви б на живій землі розповзлись
На подобу бодячу. 378
- 1515 „Ви б і тілом і духом своїм
Присмоктались до скиби,
І зловив би вас Маммон у сак,
Як товстючі риби. 379
- 1520 „Та ж в Єгипті ви гнулись в ярмі,
Наїдавшись ласо...
Відригаться вам буде повік
Те єгипетське м'ясо. 380
- „І зірвавшись з цієї землі
Та розбивши всі карби,
Ви розвістесь світ здобувать,
Його соки і скарби. 381
- 1525 „Та зарік я положу твердий
На всі ваші здобутки,
Мов гадоку на скарбі, дам вам
З них турботи і смутки. 382
- 1530 „Хто здобуде всі скарби землі
І над все їх полюбить,
Той і сам стане їхнім рабом,
Скарби духа загубить. 383
- 1535 „Своїх скарбів невольник і пан
За ціну сліз і крові,
Щоб збільшити їх, мусить він сам
Руйнувать їх основи. 384
- 1540 „І як п'явка, що кров чужу ссе —
Йому лік, сама гине —
Так і вас золотий океан
На мілізні покине. 385
- 1545 „В золотім океані вас все
Буде спрага томити,
І не зможе вас хліб золотий
Ані раз покормити. 386
- 1545 „І будете ви свідки мені
З краю світа до краю,
Що лиш духа кормильців з усіх
Я собі вибираю. 387
- 1550 „Хто вас хлібом накормить, той враз
З хлібом піде до гною;
Та хто духа накормить у вас —
Той зіллється зо Мною. 388
- 1555 „Ось де ваш обітований край,
Безграничний, блистячий,
І до нього ти людям моїм
Був проводир незрячий. 389

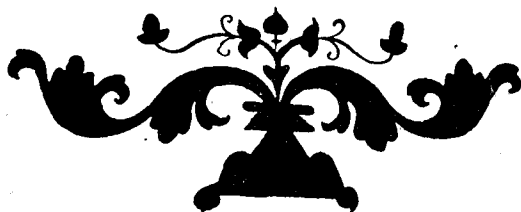
- 1560 „Ось де вам вітчизна осяйна,
З всіх найкраща частина!
Лиш дрібенький задаток її
Вам оця Палестина. 390
- „Це лиш спомин вам буде, лиш сон,
Невгасаюча туга. 391
Щоб, шукавши її, став мій люд
Паном земного круга.
- 1565 „А що ти усумнився на момент
Щодо волі моєї,
То, побачивши цю вітчизну,
Сам не вступиш до неї. 392
- 1570 „Тут і кості зотліють твої
На взрець і для страху 393
Всім, що рвуться весь вік до мети,
І вмирають на шляху!”

XX

- 1575 Ходить туга по голій горі,
Мов туман по пустині;
Сіє думи й бажання свої
По широкій країні. 394
- Силе квіти й листки, що давно
Вже зів'яли й пожовкли;
Підіймає в душі голоси, 395
Що давно вже замовкли. (
- 1580 Що ще вчора байдужне було —
Нині любе й шаповне;
Що ще вчора топтав, оплював —
Нині святости повне. 396
- 1585 У гебрейському таборі ніч
Проминула в тривозі;
Скоро світ — всі глядять: він ще там
На скалистій віднозі? 397
- 1590 Ні, нема! І було те „нема”
Мов жах смерти холодний;
Чули всі: щезло те, без чого
Жити ніхто з них не годний. 398
- 1595 Те незримо, несхопне, що все
Поміж ними горіло,
Що давало їм змісл життєвий,
Просвітляло і гріло, 399
- І безмежна скорбота лягла.
На затвердне сумління,
І весь табор, мов чаром, попав 400
В отупіння й зомління.
- 1600 Одні одним у лица бліді
Поглядали без впину,
Мов убійці, що вбили у сні
Найдорожчу людину. 401

1605	Чути тупіт. Чи вихор в степу? Чи збуваєсь пророцтво? Ще Єгошуа, князь конюхів, І за ним парубоцтво.	402
1610	Гонять стада, кудись то спішать... Чи де напад ворожий? Всіх їх гонить безіменний страх, Невідомий перет Божий,	403
1615	Голод духа і жах самоти І безодні старої... А Єгошуа зично кричить: „До походу! До зброї!”	404
1620	І зірвався той крик, мов орел, Над німою юрбою, Покотився луною до гір: „До походу! До бою!”	405
1625	Ще момент — і прокинуться всі З остовпіння тупого, І не знатиме жаден, що вмиєть Приступило до нього.	406
1630	Ще момент — і Єгошуи крик Гирл сто тисяч повторить; Із номадів лівих ця мить Люд героїв сотворить.	407
1635	Задуднять — і пустині пісок — На болото замісять, Авірона камінням поб'ють А Датана повісять.	408
1640	Че ез гори полинуть, як птах, Йордан в бризьки розкроплять, Єрихонські мури, мов лід, Звукот трубним розтоплять.	409
1640	І підуть вони в безвість віків, Повні туги і жаху Простувать в ході духові шлях І вмирати на шляху.	410

Львів, січень до липня 1905.

III

ЛІТЕРАТУРА

1. Крушельницький А. Літературні характеристики укр. письменників. Коломия (без означення року, між 1905-1912).
2. Ярема Я., проф. Розвідка „Мойсей”, поема Івана Франка. Тернопіль 1912.
3. Єфремов С. Історія української літератури. Київ 1918.
4. Радзикович В. Історія української літератури, т. II, 1947, Мюнхен.
5. Ів. Франко, оповідання (Прмова Франка на ювілею його 25-літньої діяльності), Авґсбург, 1946.
6. Галуциньський Т. Як то було зі сповіддю Ів. Франка. (Лист ВПр. о. Теодозія Галуциньського ЧСВВ до Ред. „Нової Зорі”) („Н. З.” 1932. 58 (556) : 1-2).
7. Справа Ів. Франка : 1) Лист Д-р Ів. Копача. 2) Лист Т. Галуциньського ЧСВВ („Н. З.” 1933. 40 : 2).
8. К. П. В духовій паморощі. З приводу відслонення надгробника Франкові. („Н. З.” 1933. 4 : 2).
9. А. Ч. Предтеча большевизму. Ів. Франко й українська суспільність на тлі його надгробника („Н. З.” 1933. 39 : 1-2).
10. Криваве відкриття надгробника Ів. Франкові (28. V. 1933) („Н. З.” 1933. 39 : 3).
11. Священик. „Вільно чи не вільно”. Відповідь на статтю в „Меті” в справі богослужень за Ів. Франка („Н. З.” 1933. 50 : 2-3).
12. Не можна мовчати. З приводу крові коло могили Франка (Н. З.” 1933. 41 : 1-2).
13. К. П. Співпраця Франка з поляками і марксистами в освітленні польського соціаліста („Н. З.” 1933. 67 : 7).
14. Гіль Марко о. Де правда? З приводу поширюваного „Цілом” культу Франка („Н. З.” 1932. 56 : 2-3).
15. Бурнадз Лев о. Що переймають з творів Ів. Франка і за що в нас йому поклін складають („Н. З.” 1932. 48 : 3).
16. Назарук Осип. Чи добре було б у молоді вщипити культ Франка („Н. З.” 1932. 47 : 6-7).
17. О. Н. Довкруги культу Франка („Н. З.” 1932. 45 : 3).
18. Ів. Франко а релігія („Н. З.” 1927. 16-17 : 6-8).
19. Культ Франка („Нова Зоря” 1926. 40 : 1).
20. Скр. Й. Д-р Ів. Франко і Василіяни ЗЧВВ, т. II. 1-2 : 167-172.
21. Ще в справі Ів. Франка (Відповідь „Доброму Пастиреві”). „Мета” 1933. і 38(130) : 6. 39(131) : 4.
22. Вільно чи не вільно? На маргінесі дискусії про безбожництво Ів. Франка. „Мета” 1933. 24(116) : 7. з прим. Ред.
23. Говорімо щиро. Ще про богослуження за душу Ів. Франка. „Мета” 1933. 30(122) : 4-5.
24. Надгробник Ів. Франка. „Мета” 1933. 22(114) : 2.
25. Гнатишак М. Геній і божевілля. „Мета” 1939. 21 : 5.

26. Католики спец. марки (Ставлення „Нової Зорі“ до культу Франка) (Д. 1937. 242 : 4.
27. Назарук О. Радикали і релігія (Про Франка). „Нова Зоря“ 1936. 93 (997): 4. 97 (496) : 2.
28. М. Г. З літ життя. „Дражлива тема“ (Про Франка). „Мета“ 1936. 25 (270) : 3.
29. Д-р Назарук. Ніагара і архикнязь Рудольф (Про культ Франка). Д. 1932. 156 : 5.
30. Прикрі факти та здорова їх основа (Культ атеїста Франка). „Н. З.“ 1937. 19 (1919) : 4-5.
31. О. Назарук. Значіння форми для ідеології. „Н. З.“ 1937. 89 : 3-4.
32. О. Назарук. Про переверзю думки. „Нова Зоря“ 1937. 85 : 4-5.
33. Чи Франко був безбожник. Д. 1932. 129 : 1.
34. Чи Франко заслужив на нагробника? Д. 1932. 136 : 1.
35. Грозикова Олена. Чому Франко перед смертю не сповідався. Д. 1932. 139 : 3.
36. Мочульський Мих. З останніх десятиліть життя Ів. Франка (1896-1916) Д. 1938. 116 : 7-8; 117 : 7; 118 : 8; 119 : 10; 120 : 4; 121 : 7; 124 : 3; 125 : 2; 126 : 4; 127 : 11-12; 130 : 7-8; 131 : 4; 132 : 2; 133 : 3; 135 : 7-8; 138 : 11-12; 144 : 7-8; 145 : 6; 146 : 7-8; 147 : 5-6; 149 : 5; 151 : 7; 152 : 5; 153 : 2; 154 : 3; 155 : 2; 156 : 3-4; 157 : 3-4; 158 : 7-8; 160 : 7-8; 164 : 7-8; 165 : 3.
37. К. М. Кільки побожних думок у 30-ту річницю смерті Ів. Франка („Ц. В.“ 30. V. 46). Мюнхен.
38. Ф. Волинський. Поеми Ів. Франка „Ів. Вишенський“ і „Мойсей“ („Ц. і Ж“, кн. VI. 1946 р.)
39. Л. Бідецький. Ів. Франко. („Укр. Вісті“ 4. VI. 47 р. Новий Ульм).
40. Бабій О. Ів. Франко і релігія („Укр. Трибуна“ 12. VI. 1947 р. ч. 42, Мюнхен).
41. Дорошенко Вол. Ів. Франко („Час“ 25. V. 46 р. ч. 20, Фюрт-Баварія).
42. Косач Ю. Ів. Франко й „пропаще покоління“ („Укр. Трибуна“ 22. VI. 47 р. ч. 45, Мюнхен).

Зміст

Розділи.	Стр.
I. Розвідка:	
а) Життєва путь — підґрунтя „Мойсея”	5 — 8
б) „Мойсей” — розкриття Франкового духу	8 — 12
в) Франкова безрелігійність	12 — 13
г) Франків дороговказ	13 — 15
II. Поема „Мойсей”	
а) Пролог	19 — 20
б) Поема	21 — 54
III. Література	55 — 56

